

ції така можливість спілкування існує щоденно. Перш за все це електронна пошта. Слухач (студент) надсилає викладачу питання, і викладач відповідає в прийнятний для нього час (вранці, вдень, ввечері), і від часового поясу це не залежить. Подібну методичку доцільно застосовувати і при виконанні письмових завдань слухачем (студентом), значення яких при дистанційному навчанні не зменшується, а навпаки, зростає.

Стосовно заключної фази дистанційного навчання, тобто іспиту, можливі два його варіанти. Перший передбачає таку його схему, коли слухач (студент) у письмовій формі дає відповіді на запитання, поставлені у завданні, а викладач або уповноважена особа лише слідкують за тим, щоб до іспиту був допущений той, хто навчається, а не інша особа, і при цьому було дотримано встановлений порядок, (одержано завдання, а робота, після її виконання, законвертована, надіслана до університету на перевірку і т.ін.). Інший варіант полягає в тому, що оцінка виставляється не за результатами іспиту, а за результатами самостійної роботи (курсової, реферату або будь-якого іншого дослідження).

Таким чином, дистанційна форма навчання має право на існування, і не в далекому майбутньому, а вже тепер. Першим кроком на цьому шляху є розробка учбово-методичної бази дистанційного навчання з наступним її затвердженням Міністерством внутрішніх справ України і Міністерством освіти України та необхідність встановлення її відповідності до державних стандартів освіти.

Підсумовуючи сказане, слід зазначити, що за умов постійного удосконалення підбору абітурієнтів, організації навчального процесу і, в першу чергу, запровадження новітніх технологій навчання, можна впевнено констатувати, що заочна форма підготовки фахівців далеко не висчерпала своїх можливостей.

Надійшла до редакції 15.01.02

О.В.Тягло

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ – СУЧАСНА ОСВІТНЯ ІННОВАЦІЯ

1. Освітнянський контекст

Освіта України шукає своє місце у світовому освітньому просторі ХХІ століття. Ці шукання до певної міри відбулися у перебігу II Всеукраїнського з'їзду працівників освіти, який відбувся у Києві 7-8 жовтня 2001 року. Безпосередня мета з'їзду полягала у обговоренні й ухваленні *Національної доктрини розвитку освіти України у ХХІ столітті*. Повністю її досягнути не вдалося – текст доктрини так і залишився проєктом, який протягом кількох місяців підлягав доопрацюванню й потім має бути ухвалений Президентом. Та все ж з'їзд взагалі і обговорення доктрини зокрема дають багатий матеріал для роздумів. У цій статті я хотів би прокоментувати лише одну з головних тез документа, за якою *реалізація доктрини мусить забезпечити перехід до нового типу гуманістично-інноваційної освіти* [1, с.23]. Словосполучення *гуманістично-інноваційна освіта* є для доктрини насправді ключовим. Це ясно випливає й з доповіді на з'їзді В.Кременя. Міністр освіти і науки наголосив на тому, що *освіта транс-*

формується з репродуктивної, авторитарної у гуманістичну, інноваційну [2, с.4].

Інновації, нововведення притаманні життєдіяльності суспільства одвіку. Вони ґрунтувалися на поступі людського пізнання, опануванні новими ресурсами і силами природи. Проте їх інтенсивність була порівняно низькою. Зазвичай нововведення створювались, відбирались і втілювались невеликою групою вчених людей через механізм «спроб і помилок», що вимагало значного часу. За цих умов традиція домінувала над інновацією.

Протягом останніх десятиліть період подвоєння обсягу інформації, особливо на передньому краї науки, скоротився зі століть до років і навіть місяців. Нові системи комунікації, павутиння яких покрило практично всю поверхню нашої планети, доставляють цю інформацію широкому загалу спеціалістів у найкоротший термін, якісно прискорюючи селекцію і впровадження нововведень. Тепер критика й постійне оновлення не має жодної наукової традиції, за виключенням єдиної – традиції інновацій.

У економіці відбувається подібний процес. Це дозволяє значно інтенсифікувати й функціонування, починаючи з прийняття рішення й до виробництва нового продукту. За висловом відомого футуролога Олвіна Тоффлера, здійснюється новий розподіл світу – на країни з «швидкими» та «повільними» економіками, останні з яких ризикують назавжди залишитися на узбіччі цивілізаційного розвитку... Не заглиблюючись у наведення додаткових доказів, можна зрозуміти, що **інноваційний характер освіти цілком відповідає фундаментальним інваріантам суспільного буття початку XXI століття.**

Перехід до освіти, що ґрунтується на інноваціях, породжує різноманітні теоретичні й практичні проблеми. Навіть побіжний їх огляд виходить далеко за межі однієї статті. Натомість я хочу привернути увагу до академічної дисципліни, яка у межах вітчизняної системи освіти вже сьогодні має підстави претендувати на статус справжньої інновації. Актуальність звернення до неї знайшла підтвердження знов-таки у з'явився доповіді міністра освіти і науки В.Кременя, коли він неодноразово наголошував на необхідності вироблення в учнів та студентів **уміння критично мислити.**

2. Що таке критичне мислення?

Термін «критичне мислення» з першого погляду є досить розмитим та багатозначним. Він породжує численні асоціації та витлумачення. Для ясності подальшого викладу розглянемо одне прийнятве його роз'яснення.

Американський фахівець Річард Пауль у книзі з досить показовою назвою – «Критичне мислення: що потрібно кожній людині, щоб вижити в швидкоплинному світі» – запропонував таку робочу дефініцію: критичне мислення – це мислення про мислення, коли ви мислите задля вдосконалення свого мислення. Тут є важливими дві обставини: 1) критичне мислення – це не просте мислення, а мислення, яке спричиняє самовдосконалення; 2) бажане самовдосконалення приходить з навичками використання стандартів коректної оцінки процесу мислення. Коротко кажучи, це самовдосконалення мислення на підставі певних стандартів [3, р.97-98].

Чому ж критичне мислення набуває сьогодні принципového значення?

Фундаментальною особливістю того світу, до якого наші студенти входять сьогодні, є прискорені зміни, – цілком слушно зауважує Річард Пауль. – Це світ інформації, яка швидко збільшується і при тому постійно истаріває. Це світ, в якому ідеї постійно піддаються структурним змінам, все новим перевіркам та переосмисленню, світ, в якому власне мислення слід увесь час адаптувати до мислення інших, де слід поважати погляд до ясності, точності та ретельності, де навички інтелектуальної праці слід постійно підвищувати і вдосконалювати...

Навіть з першого погляду ясно, що наведені міркування цілком відповідають ідеології інноваційної освіти. Справді, вони ґрунтуються на визнанні перманентних швидкоплинних змін у наявній інформації, а тому орієнтують на вироблення змісту, форм й засобів навчання, які допомагали б пристосуванню людини, особливо професіонала? у царині розумової праці до умов нового інформаційного суспільства.

Критичне мислення, підкреслює Пауль далі, є осередком добре задуманої реформи освіти остільки, оскільки воно буде в центрі змін XXI століття. Давайте вірити в те, що достатня кількість людей матиме силу духу і думки для того, щоб осягнути цей факт та у відповідний спосіб трансформувати і наше життя, і нашу освіту.

Отже, критичне мислення виявляється сьогодні тією життєздатною перспективною розв'язкою «науки мислити», яка на початку XXI століття відповідає умовам ефективної життєдіяльності людини інформаційного суспільства. В тій мірі, в якій освіта Україна прагне бути на рівні освіти провідних держав сучасного світу, вона має засвоїти критичне мислення, адаптувавши його до специфіки національного менталітету.

3. Як слід уводити критичне мислення до системи вітчизняної освіти?

Людство напружувало велику кількість повсякденних й академічних засобів навчання критиці. Серед них – академічна дисципліна «Критичне мислення», яка набула широкого визнання у системі освіти Північної Америки після Другої Світової війни [Див.: 4, с.218-241].

Теоретичні результати й практичний досвід північноамериканських шкіл й університетів становлять вихідні підстави для введення критичного мислення у освітню систему України. Проте не можна занозичувати ці підстави буквально, без пристосування до специфіки національного менталітету, традицій вітчизняної освіти, регіональної політичної ситуації тощо. Далі я хотів би обговорити кілька проблем адаптації критичного мислення, які мають принциповий характер.

Добре відомо, що менталітет північноамериканців значною мірою є прагматичним, тоді як менталітету континентальних європейців притаманна переважно фундаментальна орієнтація. Це обумовлює розбіжність півнавальних цінностей. Коли типовий американський викладач вчить конкретним методам розв'язання задач, його європейський колега прагне подати фундаментальні причини й загальні закони. Обидва ці підходи микють видатні результати й численних прихильників.

Зазначена базова розбіжність впливає на структуру і зміст академічних дисциплін, включаючи дисципліни про людський розум й мислення. Типовим для Америки виявляється курс критичного мислення як інтро-

дукційний, призначений для студентів-першокурсників [Див.: напр.: 5]. Споріднений курс логіки не є таким популярним, його зазвичай обирають майбутні філософи або професійні логіки [6]. Натомість в Україні – як у європейській країні – ми спостерігаємо широке розповсюдження курсу логіки для студентів першого року навчання. Проте за визнанням багатьох вітчизняних фахівців, він є занадто формалізованим, важким для засвоєння й рідко відповідає потребам практики.

За наявних умов моя пропозиція полягає у тому, щоб «схрестити» курси логіки й критичного мислення. У результаті передбачається одержати як мінімум два основних продукти: *логіку з елементами критичного мислення та критичне мислення на підставі логіки*. Перший з цих курсів відповідатиме потребам студентів-першокурсників. Це має бути порівняно проста версія логіки, що варіюється в залежності від майбутнього фаху тих, хто навчається. У її рамках слід сформувати елементарні, проте стійкі знання й уміння критики. Другий зі згаданих курсів доцільно адресувати студентам-старшокурсникам, котрі спеціалізуються переважно у галузі гуманітарних й соціальних наук, педагогіки, менеджменту й права... Його мета – активізувати вже набуті знання й вміння з наголосом на виробленні практикабельних навичок критики. Принципова особливість пропонуваного курсу полягає у постійному зверненні до накопичених раніше відомостей з логіки. На цьому шляху систематичний тренінг критичного мислення спиратиметься на підгрунтя науки логіки, *самовдосконалення мислення на підставі стандартів* поєднуюватиметься з досягненням суті цих стандартів.

Пріоритетне значення опанування критичним мисленням має для правознавців та правоохоронців. Дійсно, у сфері їх професійної діяльності типовою є ситуація, коли зловмисник або його співучасники намагаються ввести представника закону в оману. Не виключено також, що потерпілий або свідки вільно чи невільно можуть повідомити хибну або неточну інформацію. За таких умов без базових логічних знань і без вправного володіння принаймні основними навичками критичного мислення представник закону не тільки не зможе дійти правильного висновку з проблеми, але й напевне впаде в оману. А тяжкою ціною помилки слідчого, адвоката, прокурора, судді може стати свобода або навіть життя невинної людини.

Комбінація «логіка з елементами критичного мислення – критичне мислення на підставі логіки» видається перспективною інновацією у вищу освіту України, в тому числі й юридичну. У нашій країні сьогодні існують додаткові можливості втілення цієї інновації у життя. Термін середньої освіти збільшується на один рік. Тому було б слушним включити описаний курс елементарної логіки до навчальних планів останнього класу школи. За цієї умови університетський курс критичного мислення також зрунує б на другий-третій рік навчання. Так чи інакше, гармонізація навчальних планів школи й вузу у засвоєнні сучасної «науки мислити» є суттєвим шляхом розвитку освітніх систем ХХІ століття.

4. Що вже зроблено в Україні на шляху адаптації критичного мислення?

Перша спроба ввести критичне мислення до освітніх систем нових незалежних держав була здійснена групою американських інструкторів на

початку 90-х років XX ст. Кілька семінарів з критичного мислення було організовано у Харкові, Києві й Москві за підтримки міжнародного фонду Сороса. Ці акції, наскільки мені відомо, не мали помітних наслідків.

У 1995 р. професор з Канади Тарас Закидальський презентував курс критичного мислення на семінарі «Трансформація гуманітарної освіти в Україні» (Харків, Міжнародний фонд «Відродження» й Харківський міський благодійний Центр освітніх ініціатив). Ця подія стимулювала дослідницьку і педагогічну активність харків'ян. Були підготовлені й оприлюднені два видання брошури «Логіка критичного мислення» [7]. Брошура використовувалась для викладання сучасного курсу логіки студентам Харківського інституту управління. З часом текст був удосконалений і виданий у вигляді навчального посібника «Логіка з елементами курсу критичного мислення». Посібник побачив світ у 1998 р. завдяки підтримці одного з відгалужень Міжнародного фонду Сороса (Research Support Scheme of the OSIHESP) [8]. У 1999 р. доопрацьована версія книги, зорієнтована на студентів юридичних спеціальностей, була опублікована у співавторстві з ректором Університету внутрішніх справ професором О.М.Бандуркою [9]. Усі згадані видання належать до текстів, названих вище «логіка з елементами критичного мислення».

Восени 1998 р. мені було надано можливість стажуватися у Університеті Боулдін Грін (США). Стажування було організоване Радою міжнародних наукових досліджень і обмінів (IREX) за підтримки Інформаційної агенції США (USIA). Під час перебування у Сполучених Штатах я вивчав теоретичні результати й педагогічний досвід, відвідуючи класи з практичних міркувань (д-р Едвард Макклеллан) й з критичного мислення (д-р Нейд Браун і д-р Стюарт Кілі). Це виявилось важливим імпульсом у подальшій адаптації критичного мислення до умов освіти України. Так, у 1999 р. у Харкові відбувся перший у нашій країні оригінальний науково-практичний семінар з критичного мислення. Більше 30 фахівців у галузі логіки, філософії та інших споріднених дисциплін взяли участь у його роботі, підтриманій Університетом внутрішніх справ, Міжнародним фондом «Відродження» й Харківським Центром освітніх ініціатив. Учасники семінару оцінили критичне мислення як перспективу, суттєву для прогресу національної вищої освіти [10].

З 1999 року розпочалося викладання модифікованого курсу критичного мислення магістрам Університету внутрішніх справ. У 2001 р. я був запрошений для читання цього курсу студентам-третьокурсникам соціологічного факультету Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна. За підтримки керівництва цього факультету було видано названий посібник «Критичне мислення на основі елементарної логіки» [11]. Його можна вважати першою вітчизняною навчальною книгою, яка представляє зазначену вище множиною «критичне мислення на підставі логіки».

На початку 2001 р. курс критичного мислення як сучасна освітня інновація був презентований мною на об'єднаному засіданні Північно-Східного наукового центру ІАН України і Ради ректорів харківських у-

тів, що відбулася за головуванням віце-прем'єр міністра України В.П.Семіноженка. Ця презентація знайшла певне розуміння і підтримку.

Оригінальний курс критичного мислення викладає у Києво-Могилянській академії член-кореспондент НАН України професор М.В.Попович. На рівні середньої освіти цікавим є досвід столичного Науково-методичного центру «Інтелект». З 1998 р. цей Центр здійснює міжнародний проєкт «*Читання й письмо для розвитку критичного мислення*». Крім Харкова і Києва, критичне мислення адаптується у Кіровограді. Так, науковці й педагоги Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В.Винниченка у співпраці з колегами з Університету Монклер (США) провели III Міжнародну науково-практичну конференцію «Демократія й освіта» (Київ, червень 2001). Працювала окрема секція «Критичне мислення й демократія», ця тематика обговорювалась на пленарному засіданні та в кулуарах.

З урахуванням описаної активності не виглядає неочікуваним той факт, що задача вироблення у учнів шкіл та студентів уміння критично мислити ясно поставлена міністром В.Кременем у згадуваному вже виступі на II Всеукраїнському з'їзді освіти. У такій спосіб повияття критичного мислення увійшло до офіційного освітнього дискурсу на найвищому рівні.

Можна зробити висновок, що початкова стадія введєння курсу критичного мислення до системи освіти України принесла необхідні плоди. Відомі також спроби викладання оригінальних курсів критичного мислення у провідних університетах Росії – МГУ ім. М.В.Ломоносова, МДПІ тощо [12, с.385-387]. Проте процеси в Україні та Росії дотепер мають локальний і спорадичний характер, вони потребують розширення і координації.

Сьогодні у розробці та впровадженні академічного курсу критичного мислення Національний університет внутрішніх справ посідає провідне місце не тільки у нашій країні, а й серед університетів усіх повних незалежних держав. Подальша підтримка та поширення цієї сучасної освітньої інновації цілком відповідатиме місці вузу – потужного загальнонаціонального та міжнародного наукового і педагогічного центру.

Список літератури: 1. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. Проєкт. К., 2001. 2. Кремень В. Освіта в Україні. Доповідь міністра освіти і науки України на II Всеукраїнському з'їзді працівників освіти // Освіта України. 12.10.2001. 3. Paul R.W. Critical Thinking: What Every Person Needs to Survive In A Rapidly Changing World. - 3-rd edition revisited. Santa Rosa, CA, 1993. 4. Тягло А.В., Воронай Т.С. Критическое мышление. Проблема мирового образования XXI века. X., 1999. 5. Brown, M. Neil and Keeley, Stuart M. Asking the Right Questions. A Guide to Critical Thinking. 5th ed. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall, 1998; Ruggerio, Vincent Ryan. Beyond Feelings. A Guide to Critical Thinking. 5th ed. Mountain View, CA etc. Mayfield Publ. Co., 1998. 6. Аналіз багатобічних взаємин логіки й критичного мислення див., напр., в: Тягло А.В., Воронай Т.С. Критическое мышление. Проблема мирового образования XXI века. Ч.1,2; Тягло А.В. Опыт развития критического мышления в университетах Северной Америки и его значение для университетского образования Украины // Университетська освіта України XXI століття: проблеми, перспективи, тенденції розвитку. Міжнародна науково-практична кон-

Фереція, 15 – 16 грудня 2000 р. Тези доповідей. Х., 2000.; Тягло А.В. Проблема громадянського виховання (Україна, 2000) // Розвиток демократії в Україні. Матеріали Міжнародної наукової конференції (Київ, 29 вересня – 1 грудня 2000 р.). Х., 2000. 7. Тягло А.В. Логіка критического мышлення. 2-е издание, исправленное и дополненное. Харьков, 1997. 8. Тягло О.В. Логіка з елементами курсу критичного мислення. Х., 1998. 9. Бандурка О.М., Тягло О.В. Курс логіки. Х., 1999. 10. Огляд семінару можна знайти в Інтернеті за адресою: <<http://www.geocities.com/tyaglo/>>. 11. Тягло А.В. Критическое мышление на основе элементарной логики. Х., 2001. 12. Сорина Г.В. Критическое мышление: статус в современной системе образования // Современная логика: проблемы теории, истории и применения в современной науке. Материалы VI Всероссийской конференции 22 – 24 июня 2000 г. СПб., 2000.

Надійшла до редакції 03.01.02

О.В. Лавріненко

ПОЄДНАННЯ УНІВЕРСАЛЬНОСТІ І СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА СУЧАСНОЇ БАГАТОСТУПЕНЕВОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У нових умовах розвитку державності та розбудови демократичного суспільства постала проблема підвищення ефективності професійної підготовки [1, с.193; 2, с. 29-32] працівників органів внутрішніх справ у ВНЗ системи МВС України. Це складний та довготривалий процес, який потребує постійного вдосконалення навчально-методичної роботи на основі новітніх досягнень науки та потреб практики [3, с.29; 4, с.138].

В контексті реформування правоохоронної системи та змістовної реорганізації навчального процесу перед вищими навчальними закладами МВС постало, зокрема, завдання оптимального поєднання принципів безперервної освіти, універсальності та спеціалізації освіти, посилення уваги щодо вивчення практично орієнтованих дисциплін.

Відносини, в які вступають працівники органів внутрішніх справ при проходженні служби, є особливим різновидом трудових відносин та мають складну структуру й специфічний суб'єктний склад. З одного боку, – владні, управлінські відносини, що виникають із трудового договору (контракту про службу) і не виходять за межі координат спільної праці осіб рядового і начальницького складу, будуються по лінії організації та управління спільною працею, реалізуються в рамках трудового колективу органу (підрозділу) і носять характер трудового, а не адміністративного управління. Це обумовлює їх місце як організаційного елемента службово-трудових правовідносин і приналежність до предмета трудового права, а не адміністративного, конституційного чи інших галузей права. З іншого боку – відносини, що виникають з приводу здійснення працівником органів внутрішніх справ державно-управлінської, юридично-владної функції, реалізуються за межами трудового колективу, в якому він працює. Ці відносини є комплексним, полігалузевим правовим інститутом, а тому регламентуються нормами різних галузей права (адміністративного, кримінально-процесуального, конституційного та ін.).

З огляду на це, відносини співробітників ОВС, які виникають при здійсненні державно-владних функцій, управлінських повноважень ви-